

Podshyvaylova A. M., candidate of Philology
Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv

ON THE PROBLEM OF MANIPULATIVE INFLUENCE'S DEFINITION

The article is dedicated to the problem of manipulative influence's definition: present approaches are examined, the choice of term «manipulative influence» is substantiated and the author's definition of the manipulative influence is given.

Key words: manipulation, manipulative influence.

УДК 821.111.09

Дубенко О. Ю., к. ф. н., доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВНУТРІШНЯ ФОРМА ЯК БАЗИСНА ЛІНГВОПОЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті надається аналіз тієї еволюції, що його пройшло ключове поняття лінгвістичної поетики «внутрішня форма» з моменту свого виникнення у лоні філософії елінізму до теперішнього часу.

Ключові слова: внутрішня форма, ейдос, естетично-філософське трактування, лінгвофілософське трактування, власне лінгвістичний вектор дослідження, лінгвопоетичний вектор дослідження.

Внутрішня форма як принцип зв'язку форми та змісту у поетичному мовленні завжди вважалася головною категорією лінгвопоетики, проте вона мала невеликі шанси на плідне вивчення в межах традиційного мовознавства внаслідок свого лінгвофілософського характеру. Адже докогнітивна лінгвістика досліджувала виключно тілесний, а не духовний аспект мови, зосередившись на ретельному розгляді складових її кістяка – граматичного, синтаксичного, семантичного, в той час як концептуальний аналіз надав можливість перейти до вивчення матеріалізованого у ній світогляду, системи цінностей, які безпосередньо пов'язують мову з внутрішнім світом мовця. Саме тоді й з'явилася можливість повернутися до тих здобутків філософського та лінгвопсихологофілософського вивчення внутрішньої форми, що стали результатом багатовікових досліджень.

Поняття внутрішньої форми сягає корінням наукових праць античної доби і пов'язано насамперед з таким центральним терміном давньогрецької філософії і літератури в епоху елінізму як «ейдос» (грец. *éidos* – вид, образ), котрий трактувався досить неоднозначно. Ейдос, котрий буквально означає «вид», по суті, є звичним вираженням для платонівського поняття ідеї, тому можна констатувати, що ейдос = «вид» та «ідея» (= те, що видно) являють собою основні терміни учення Платона про ідеї. Вони виражають структурну особливість предметно-сміслової цільності кожної речі, збагненну розумом сутність речі з власною, теж суто розумовою картинністю та структурою. Отже, платонівські «ейдос» та «ідея» як модельно-породжувальний та модельно-оформлюваний принцип речі

© Дубенко О. Ю., 2014

виявляються вершиною предметно-сміслового оформлення дійсності [10: 536, 538]. Для Аристотеля *éidos* («вид») практично виступає синонімом *morphe* («форми»), оскільки форма є тим, що зумовлює видову відмінність, якій можна надати словесне визначення (*logos*) [2: 563].

У подальшому саме з поняття «ейдос» виникає термін «внутрішня форма», який вперше використовується засновником неоплатонізму, грецьким філософом Плотіном. За його доктриною, ейдос або внутрішня форма виступає у ролі того посередника, котрий уможливує пізнання первоначала. На позначення прообразотвірного принципу або внутрішньої змістовісної величини використовує термін «внутрішня форма» і неоплатонік п'ятнадцятого століття М. Фічіно, переклавши вираз Плотіна «*to enton eidos*» як форма «*intrinsica*» [1: 470].

Пізніше це поняття виникає у працях представника англійського платонізму XVII століття Антоні Ешлі Купера Шефтсбері, який виокремлює три ступені порядку та краси: 1) мертві форми, створені людиною або природою, які не мають формотворчої сили та активності; 2) формотворчі форми, які є подібними до життя, і лише вони здатні наділяти красою перший рід форм; 3) форми, що відтворюють формотворчі форми; саме вони, так звані «внутрішні форми» (*the inward forms*) і є вищою красою [16: 213].

Перехід від філософсько-естетичного трактування внутрішньої форми до лінгвофілософського, а точніше, лінгвопсихофілософського її осмислення відбувся завдяки доробку німецького філософа і мовознавця Вільгельма фон Гумбольдта, який вперше у науковому вжитку пов'язав це поняття з мовою та мисленням людини. Хоча у працях Гумбольдта немає прямого визначення внутрішньої форми мови, дослідники правомірно вказують на три базові гумбольдтовські інтерпретації цього терміну [13: 112]. Це, поперше, розуміння внутрішньої форми мови як вираження «духу народу», певних домінант культурно-сміслового простору, що у сучасній термінології позначається як мовна картина світу. По-друге, внутрішня форма трактується як спосіб поєднання поняття і звука, певний зв'язок, що існує у вигляді узагальнено-абстрагуючої ознаки. По-третє, внутрішня форма мови є підсумком усіх основних мовних структур, сукупністю усіх елементів мови, що розглядаються у системі.

Важливо зауважити, що Вільгельм фон Гумбольдт використовував ідею внутрішньої форми мови в естетичному застосуванні. Визначаючи поезію як мистецтво мови (*die Kunst der Sprache*), він проводить аналогію між мовою та мистецтвом, основою якої є визнання наявності, з одного боку, внутрішньої мовної форми, а з другого, внутрішньої поетичної форми, котра являє собою специфічну мовну форму. При цьому, описуючи внутрішню форму як наскрізний структурізатор, породжувально-формувальне начало у мові, що містить у собі усі можливі для проявлення форми, Гумбольдт наголошує на ролі творчої особистості, яка може силою свого генія вкласти у стару оболонку інший смисл і тоді «під тією ж самою карбівкою виступає щось інше, за однаковими законами зв'язку намічається інакше градуваний хід ідеї. Таким є неодмінний плід літератури, а у ній – здебільшого поезії та філософії. Інші науки постачають мові матеріал більш випадкового характеру або суворіше розмежують та уточнюють наявний; поезія і філософія ще й в якомусь зовсім іншому сенсі доторкаються до самих глибин душі людини, а тому сильніше і рішучіше впливають на мову, що з нею зростає» [7:104]. Хоча досить багато наукових спостережень Гумбольдта, пов'язано з особливостями діяльності духу

в поезії, поняття поетичної форми залишається в нього без чіткого визначення. Проте, як справедливо зауважує М. І. Голянич, важливим є те, що він спроектував внутрішню форму мови «в русло поетичних контекстів», тим самим відкривши в слові нову «внутрішньоформо-поетичну» перспективу [6: 20].

Наступним етапом у розвитку теорії внутрішньої форми мови стала концепція О. О. Потебні, який вперше увів поняття внутрішньої форми слова. Погляд вченого на сутність поняття внутрішня форма, представленого у його науковій спадщині майже 50 назвами еволюціонував від ономазіологічного до семасіологічного підходу. Адже у раних роботах О. Потебні внутрішня форма трактується, по-перше, як відношення змісту думки до свідомості («образ образу»), що корелює з «ейдосом ейдосів», «ідеєю ідей» Плотіна та «формою форми» Данте), по-друге, як уявлення, що вказує на чуттєвий образ, позначений словом, і є рушієм думки від пізнаного до пізнаваного [11: 147-148]. Пізніше вчений описує поняття «внутрішня форма» з семасіологічних позицій, стверджуючи, що слово має два значення – об'єктивне та суб'єктивне. При цьому об'єктивне або найближче етимологічне значення розуміється як прихована пам'ять мовних номінацій, спосіб об'єктивації нового інтелектуально-емоційного змісту за допомогою слова, яке вже існує. Незважаючи на те, що у працях О. О. Потебні немає єдиного визначення поняття «внутрішня форма», саме воно постає тим домінуючим елементом художнього мовлення, поза яким виявляється неможливим власне існування художнього тексту. Адже запропонована Потебнею концепція внутрішньої форми слова є застосовною і до художнього твору, де діють «ті ж стихії, що і у слові: *зміст* (або *ідея*), який відповідає чуттєвому образу чи розвинутому з нього поняттю; *внутрішня форма*, образ, який вказує на цей зміст, відповідний уявленню (яке теж має значення тільки як символ, натяк на певну сукупність чуттєвих сприйнять, або на поняття), і, нарешті, *зовнішня форма*, в якій об'єктивується художній образ» [12: 128].

Майже одночасно з О. О. Потебнею поняття внутрішньої форми поетичного твору було розглянуто у більш загально гуманітарній, філософсько-естетичній перспективі Вільгельмом Ділтеєм, який першим пов'язав розкриття внутрішньої форми поетичного твору із головним завданням поетики, котре полягає у тлумаченні певного історико-духовного цілого. Останнє, за В. Ділтеєм, може бути дешифрованим з поетичної форми, яка у досить прозорий спосіб свідчить про закони створення художнього тексту [8: 140].

Таким чином, приблизно до початку минулого століття вивчення внутрішньої форми відбувалося у двох напрямках: філософсько-естетичному (Платон, Аристотель, Плотін, М. Фічіно, А.Е.К. Шефсбері, В. Ділтей) та лінгвофілософському, який, однак, більшою мірою заслуговує на назву лінгвопсихологофілософського, зважаючи на ту доволі серйозну увагу яка надається в ньому саме психологічним аспектам (В. фон Гумбольдт, К. Штейнталь, В. Вундт, О. О. Потебня). У філології це поняття перейшло з царини оцінок мови у цілому до окремого слова. Надалі внутрішня форма як найближче етимологічне значення слова стало об'єктом вивчення лексикологів, водночас розгляд внутрішньої форми як принципу зв'язку між формою та змістом незмінно перебував у центрі уваги дослідників художніх текстів. Відповідно сформувалися два вектори осмислення поняття внутрішньої форми, один з них, *лінгвопоетичний*, спрямований на розкриття з позицій філології природи та специфічних характеристик художньої форми літературно-поетичних творів (Р. О. Якобсон, М. М. Бахтин, Г. О. Винокур; М. І. Голянич, М. О. Рудяков). Сміслова емність терміну «внутрішня форма» зумовила його майже універсальний

характер, можливість застосування у різних гуманітарних сферах, причому незмінно зі збереженням ключових позицій, як поняття, що наділено значною пояснювальною силою у відповідній галузі знання. У межах другого, *власне лінгвістичного*, напрямку, що використовує як джерельний матеріал нехудожні тексти чи послуговується фактами художнього мовлення з метою вивчення їх лінгвістичного, а не поетичного аспекту, внутрішня форма стає спеціальним предметом наукових розвідок (Н. І. Мигиріна, О. С. Снітко, Т. Р. Кияк, В. В. Бибихін, Б. О. Плотніков, Н. С. Ляшенко) або розглядається у зв'язку з проблемами граматики, лексикології, словотвору, лексикографії та фразеології.

Дослідження у лінгвопоетичному напрямку є суголосними з лінією Гумбольдта – Потебні, хоча вже з самого початку вчені дещо поділилися у питанні цілкового прийняття потебнянської концепції. Серед беззаперечних adeptів теорії О. Потебні потрібно назвати Павла Флоренського, який вважав її природним продовженням гумбольдтовської доктрини [15: 377-378]. Водночас багато відомих філологів уточнювали або корегували тези Потебні. Наприклад, Г. Г. Шпет, який вбачав основну конститутивну одиницю внутрішньої форми у «предметному кістяку», тобто амодальному образі, який за своїми властивостями корелює з етимологічним значенням слова О. О. Потебні [17]. Проте, на його думку, Потебня дискредитував вчення Гумбольдта [14: 15], зокрема тим, що ставив знак рівності між образом як внутрішньою формою поетичного мовлення та образом як уявленням: «Образ – не уявлення. Правильніше було б говорити про образ як предмет уявлення. А отожднювати їх – значить гратися омонімами (image – і «образ», і «уявлення») [17: 450]. Критичне ставлення до певних аспектів наукової спадщини О. Потебні висловлював й О. Г. Винокур, хоча його трактування поняття «внутрішня форма», можна сказати, нічим не суперечить потебнянській концепції. Адже для нього внутрішня форма являє собою «дещо, що само по собі, всередині себе має певну змістовну цінність». Це той зміст, що знаходить вираження у звуковій формі й одночасно служить формою іншого змісту, позбавленого окремого звукового вираження. Г. Винокур бачить причини недовірливого ставлення до вчення про внутрішню форму у неправильному розумінні сутності поетичного мовлення як формалістами, які не визнавали поняття внутрішньої форми, водночас повністю відокремлюючи мову поетичну від мови практичної, так і Потебню, котрий будь-яке слово «вважав поетичним і тому перетворював мистецтво на щось як би ще більш реальне, ніж сама реальна дійсність» [4: 28].

Нарешті, суттєвому переосмисленню піддано ідеї О. Потебні й у працях М. М. Бахтіна, на думку якого, внутрішня форма являє собою оприявлені смисли, що актуалізуються через «діалог». Це вираження активності як творця художнього твору, так і його реципієнта, адже «форма розпредметнюється і виноситься за межі твору як організованого матеріалу, лише стаючи вираженням цінностно-визначеної творчої активності естетично діяльного суб'єкта» [3: 75].

Початок нового етапу в осмисленні внутрішньої форми як з суто мовознавчих, так і лінгвопоетичних позицій пов'язаний із так званим «лінгвістичним переворотом», що відбувся у філософії в середині минулого століття, коли мова стала центральним об'єктом філософського аналізу, що, своєю чергою, призвело до перегляду багатьох вихідних позицій лінгвістичної науки та створення таких міждисциплінарних дослідницьких галузей як психолінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика та інш. Можна сказати, що підвалини нового філософського осягнення понять «мова», «текст», «метафора», «внутрішня форма мови» були закладені великою мірою

завдяки працям Едмунда Гуссерля, світоглядні настанови якого закорінені в концепції Платона. Ейдети́чна реду́кція, запропонована Гуссерлем як метод філософії, передбачає те скасування всіх позицій обмеженої дійсності і перенесення у дійсність духовну (за Платоном, царство ідей), що, на думку Г.-Г. Гадамера, відбувається спонтанно у галузі мистецтва. Саме тому, якщо філософії і вдалося у XX столітті здобути певну значущість, то за це вона має завдячувати своєму «виходу» на маргіналії поетичної мови» [5: 118, 119]. Надзвичайно важливу роль у зближенні філософської та поетичної царин відіграла теорія учня Е. Гуссерля Мартина Гайдеггера, який розглядає мову як поетичне мислення, наголошуючи на тому, що поезія є первісним називанням буття, а прмова являє собою поезію як ствердження буття/істини. Лише поезію наділено здатністю унікального проникнення у відношення між словом і річчю, яке робить це відношення тотожністю: якщо немає слова, то немає і речі. Мова ж як така набуває спроможності висловити сутність тільки тоді, коли бракує підходячого слова, котре могло б адекватно назвати те, що справило на нас сильне враження, цілковито захопивши душу. Саме тоді відбувається народження поетичного слова, завдяки якому мова починає говорити. Натомість у повсякденній/практичній/прагматичній мові на перший план завжди виходить певне питання, обставина, намір, тобто те, про що ми говоримо. Ціллю висловлення при першому, осмисленому використанні слова є «відповідність» (Ent-sprechen) мові, або, іншими словами, сутності. Ця відповідність досягається через спрямованість слів на самих себе, коли завдячуючи їхньому власному, потужному с'яйву, «напрузі енергії їхнього звучання та смислу, що сходяться й змінюються, утворюється ціле», котре, по суті, є неперекладним на іншу мову [5: 123]. Отже, той факт, що сутність поняття «внутрішня форма мови» знову стала предметом обговорення у філософських розвідках, свідчить про поновлення філософського напрямку у його вивченні, який на сучасному етапі перебуває у досить щільному зв'язку з напрямом філологічним.

В останньому ж, внаслідок переосмислення поняття внутрішньої форми у когнітивно-дискурсивному ракурсі, сформувався новий, інтерпарадигмальний підхід, який синтезує різні трактовки лінгвістичного об'єкту. З цього погляду внутрішня форма розглядається як така, що міститься на точці перетину трьох чільних парадигм: семантичної, синтаксичної та прагматичної, кожна з яких являє собою окремих, специфічний тип бачення і моделювання лінгвістичного об'єкту. Згідно з інтерпарадигмальним підходом, внутрішня форма виступає як «інтеріоризована ознака, що є до словесним утворенням [9: 103], вона визначається як «концептуальна ознака, закріплена в слові», котра «характеризує і представляє концепти – образи, уявлення, асоціації, поняття, що є одиницями оперативної свідомості й пов'язуються з відповідним словом» [6: 250].

Отже, можна констатувати, що започаткований в епоху еллінізму філософсько-естетичний напрям вивчення внутрішньої форми (Платон, Аристотель, Плотін, М. Фічіно, А.Е.К.Шефтсбері) згодом змінився лінгвопсихолого-філософським напрямом, в межах якого було розпочато ґрунтовне дослідження внутрішньої форми **мови** (В. фон Гумбольдт, В. Вундт, Х. Штейнталь, О. О. Потебня). Наступний етап охарактеризувався певною диференціацією наукових пошуків, оскільки внутрішня форма **слова** стала предметом вивчення лексикологів, а розгляд внутрішньої форми як принципу зв'язку між формою та змістом відійшов до компетенції дослідників художнього тексту. Відповідно, поняття внутрішньої форми стало осмислюватися як із загально мовознавчих позицій – власне

лінгвістичний вектор досліджень, так і з загальнофілологічного погляду – *лінгвопоетичний* вектор досліджень. Одночасно, завдяки піднесенню мови у ключовий елемент предметного поля філософії знайшла своє продовження багатотисялітня традиція філософсько-естетичного вивчення внутрішньої форми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология мировой философии: В 4 т. / АН СССР. Институт философии. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – 776 с.
2. Аристотель. О возникновении и уничтожении / Аристотель: // Сочинения: В 4-х т. Т. 3 / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – С.379-440.
3. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / Михаил Михайлович Бахтин / Сост. С. Бочаров и В. Кожин. – М.: Художественная литература, 1986. – 543 с.
4. Винокур Г. О. О языке художественной литературы / Григорий Осипович Винокур. – М.: Высшая школа, 1991. – 448 с.
5. Гадамер Г.-Г. Философия і поезія / Ганс-Георг Гадамер // Герменевтика і поетика / Вибрані твори / Пер. з нім. – К.: «Юніверс», 2001. – С.119-126.
6. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс: [монографія] / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ: Вид. дизайн. Відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2008. – 297 с.
7. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М.: 1984. – 325 с.
8. Дильтей В. Сила поэтического воображения. Начало поэтики (пер. с нем. В. В. Библихина) / Вильгельм Дильтей // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трататы, статьи, эссе / Сост., общая ред. Г. К. Косикова. – М.; Издательство Московского университета, 1987. – С. 135-143.
9. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Тарас Романович Кияк. – Львов: Виша школа, 1988. – 164 с.
10. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон. / Алексей Фёдорович Лосев. – М.: Издательство «Искусство», 1969. – 715 с.
11. Потебня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – 190 с.
12. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
13. Самигуллина А. С. «Скрытая память» слова (на примере метафорических номинаций) / А. С. Самигуллина // Вопросы языкознания. – 2009. – № 4. – С.110-118.
14. Тмарченко Н. Д. А. А. Потебня и М. М. Бахтин: язык и слово в поэзии и прозе / Н. Д. Тмарченко // Известия Российской академии наук. – М., 2011. – Т. 20. – № 2. – С.13-27.
15. Флоренский П. А. Сочинения в 2 т. Т. 2. У водоразделов мысли / П. А. Флоренский. – М., 1990. – 298 с.
16. Шефтсбери А. Э. К. Эстетические опыты / Антони Эшли Купер Шефтсбери. – М., 1975. – 245 с.
17. Шпет, Густав. Эстетические фрагменты / Густав Густавович Шпет / Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С.343-472.

Дубенко О. Ю., к. ф. н., доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ВНУТРЕННЯЯ ФОРМА КАК БАЗИСНАЯ ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

В статье проанализирована та еволюція, которую прошло базисное понятие лингвистической поэтики «внутренняя форма» с момента своего возникновения в лоне философии эллинизма до настоящего времени.

Ключевые слова: *внутренняя форма, эйдос, эстетико-философская трактовка, лингвофилософская трактовка, собственно лингвистический вектор исследования, лингвопоэтический вектор исследования.*

Dubenko O.Y., docent

KNU, Kiev

INNER FORM AS A BASIC LINGUISTIC AND POETIC CATEGORY

The paper deals with the evolutionary track of the key linguopoetic category «inner form» from the emergence of this notion in the epoch of Hellenism till the present time.

Key words: *inner form, eidos, aesthetic-philosophical interpretation, linguophilosophical interpretation, linguistic trend, linguopoetic trend.*

УДК 821.112.2:82-1/-3Л.Українка07

Свищ Л., викладач

Львівський державний університет фізичної культури, Львів

НІМЕЦЬКОМОВНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Стаття присвячена огляду німецькомовних перекладів творів Лесі Українки. У статті перелічуються вже здійснені переклади та їх автори, описуються особливості та прийоми при перекладі лірики та драми.

Ключові слова: *інтерпретація, творчість, художній переклад, драма.*

Постановка наукової проблеми та її значення. «Нова хвиля інтересу вивчення спадщини Лесі Українки у другій половині ХХ століття пробудила зацікавленість перекладачів до інтерпретування поетичного й драматичного доробку поетки» [А. Шевчук].

Художня, історично-літературна, публіцистична спадщина Лесі Українки вже неодноразово була предметом дослідження вітчизняних мовознавців. І останнім часом ці галузі нашої науки активно звертаються до багатогранної спадщини Лесі Українки слов'янськими, західноєвропейськими мовами та іншими мовами народів світу.

© Свищ Л., 2014